

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

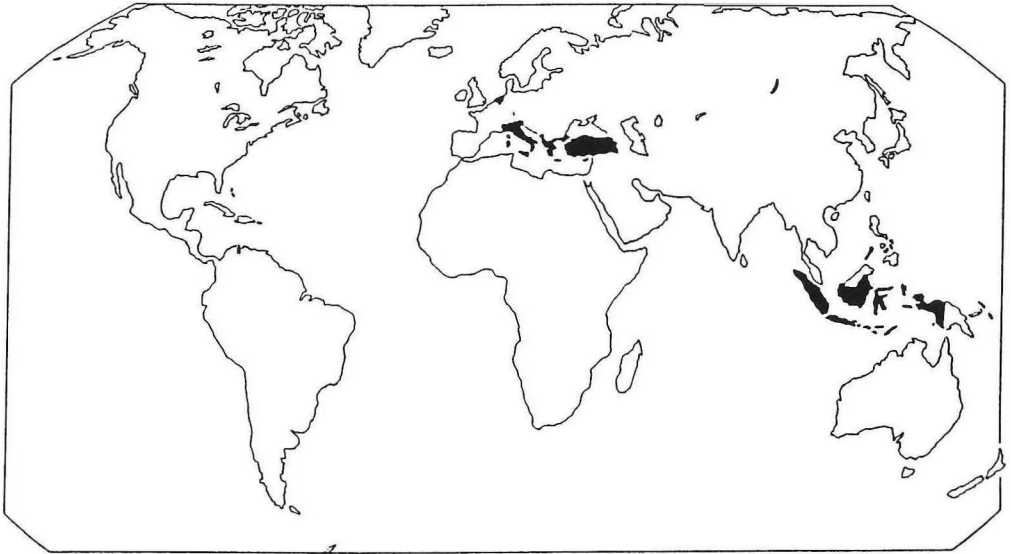
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

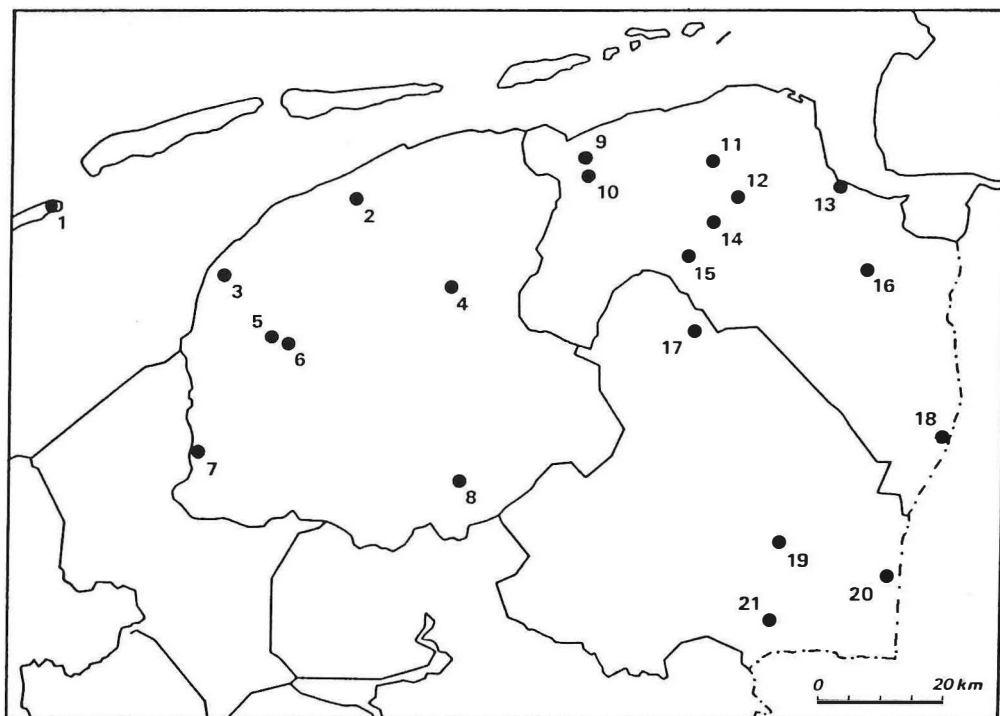
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland; 2. Hallum; 3. Wijnaldum; 4. Suameer; 5. Wommels; 6. Oosterend; 7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde; 9. Ulrum; 10. Houwerzijl; 11. Toornwerd; 12. Lellens; 13. Heveskes; 14. Thesinge;
15. Groningen; 16. Midwolda; 17. Yde; 18. Hasseberg; 19. Schoonoord; 20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
‘Vuur-stenen’ in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse ‘ril’	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzoelen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifmeelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

NIEUWE IJZERTIJDONTDEKKINGEN ONDER HET OUDE BOUWLAND VAN DALEN (DR.)

O.H. Harsema

Een tweedaagse opgraving die eind oktober 1994 is uitgevoerd in het nieuwe uitbreidingsplan Molenakkers te Dalen heeft verrassend veel archeologische informatie opgeleverd. Medewerkers van de Vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen hadden medio juli in de toen net uitgegraven wegcunetten al een aantal archeologische sporen kunnen registreren: een deel van de wand van een prehistorisch huis, afvalkuilen met aardewerkscherven, een aantal hoofdzakelijk parallel lopende greppelsporen, voorafgaand aan het gebruik van de es, en bundels karresporen uit vroeg-historische tijd.¹ Deze eerste succesrijke verkenning op de Molenakkers kon worden uitgevoerd dankzij de tijdige melding van de heer J. Boesjes uit Dalen, die in de uitgegraven wegcunetten donkere plekken met aardewerkscherven had ontdekt.

De verkenning in de zomer had aangetoond dat mensen al zo'n tweeduizend jaar geleden op het terrein van de Molenakkers bezig waren geweest, maar ons verder vooral met vragen opscheept: uit welke periode dateerde het huis, wat betekenden die parallelle greppels?

Na overleg met de gemeente Dalen kon op 25 en 26 oktober een kort vervolgonderzoek worden ingesteld, dat door de gemeente genereus is ondersteund in de vorm van het kosteloos beschikbaar stellen van een graafmachine. Op twee plaatsen werd daarmee direct naast de weg een gedeelte van het terrein van zijn bovengrond ontdaan (fig. 1). Al aan het eind van de eerste dag kon worden geconstateerd dat het antwoord op beide vragen was verkregen.

Een grafveldje

De greppels, die in de wegcunetten hoofdzakelijk parallel verliepen, bleken in de westelijke uitbreiding van het vlak met haaks erop staande greppels verbonden (fig. 2). Het gaat hier om

een grafveldje uit het vroege deel van de ijzertijd, waarin de gecremeerde dode als grafplaats een vierkant of rechthoekig omgreppeld stukje grond kreeg, van zo'n 5 bij 5 m of langer. De sporen van de crematies, die bedekt zullen zijn geweest met wat grond uit de greppel, zijn vaak verloren gegaan bij de latere omzetting van het terrein in bouwland. In Dalen vonden we nog één graf terug. Daar was de crematie, met veel houtskool van de brandstapel, in een kuil gedeponeerd. Al met al precies genoeg aanwijzingen voor de conclusie: een grafveldje uit ongeveer de 5e eeuw v.Chr. Een onderzoek bij Raalte (Ov.) heeft in 1993 de complete plattegrond van een vergelijkbaar grafveldje opgeleverd (fig. 3). Ook daar viel het geringe aantal teruggevonden bijzettingen op (10 stuks uit 68 grafperkjies).

De huisplattegrond

Het stukje huiswand, met de zuidwesthoek van het huis, lag zo'n 200 m ten westen van het grafveldje. Daar werd van een noordelijk bij de weg aansluitend deel van het terrein de bouwvoor verwijderd en kwam al spoedig de rest van het huis te voorschijn (fig. 4). De kenmerkende structuur van de groepjes palen ter weerszijden van de ingangen van het huis gaf aan dat het hier een boerderij betrof die eveneens uit de ijzertijd stamde, hoewel vermoedelijk iets jonger dan het grafveld. De midden-ijzertijd, tussen ca. 400 en 200 v.Chr., is in dit geval de meest waarschijnlijke datering. Door de bundels karresporen was de ondergrond plaatselijk zo verstoord dat de plaats van de afsluitende oostgevel, aan het staleind van de boerderij, niet meer kon worden vastgesteld.

Het huis is binnen de wand tenminste 16,5 m lang en 6,5 m breed geweest. De bewoners hadden een woonruimte van ruim 6 bij 6,5 m, dat wil zeggen ca. 40 m² leefruimte voor een huis-

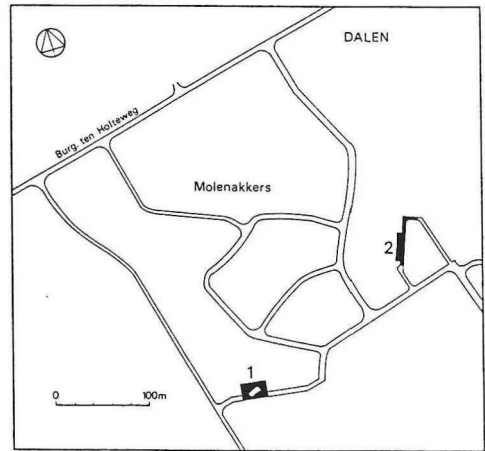
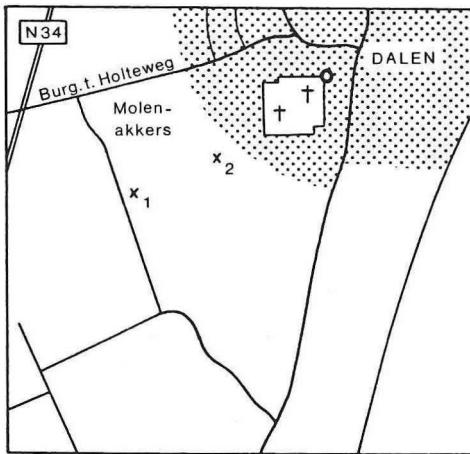

Fig. 1. Dalen, Molenakkers. Situering van de opgravingsputten: 1. huisplattegrond; 2. grafveldje (tek. J.H. Zwier).

houden van zeker zo'n 6 personen. Dit is zo'n vaak voorkomende maat bij de Drentse ijzertijd-boerderij dat men geneigd is te denken aan een norm die in een soort bouwverordening was vastgelegd. In de iets langere stal was plaats voor tenminste 16, eventueel 20 koeien. Verschillen in boerderijlengte in de ijzertijd worden bijna altijd bepaald door verschillen in stallengte: er waren dus ook toen grotere en kleinere boeren. De Daler boer was zeker geen kleine. Zijn huis was relatief breed en omdat de kap, die bij huizen uit deze tijd ver over de wand stak, aan de basis een breedte had van 8 m, moet het ook een imposant huis zijn geweest. Vergelijkbare ijzertijdhuisen zijn eerder onder andere in Hijken en in Zuidoost-Drenthe bij Sleen en Noordbarge opgegraven.

Een bijzonderheid aan het huis in Dalen is dat het grondsporen toont (twee sleufjes) die de ingangen lijken af te sluiten. De eerste gedachte is dat het hier om drempels gaat. In werkelijkheid zal het gaan om zeer lage, opstaande wandjes die moesten voorkomen dat de bij tijden modderige plek voor de deur verder ging uitlopen en zich naar binnen zou uitbreiden. De deur zat aan de buitenkant van deze voorziening en sloot er tegenaan als hij dicht was. Bij de reconstructie van een ijzertijdhuis, die indertijd in Orvelte is uitgevoerd, is de kap ter plaatse van de ingangen iets opgelicht, om voldoende doorgangshoogte te bereiken. De ontdekking in Dalen kan

betekenen dat men ook een andere oplossing kende: de kap ter plaatse van de ingang insnijden. Het nieuwe gegeven biedt in ieder geval stof tot overdenken.

Latere bewoning

Behalve door de karresporen was de plattegrond van het huis ook door een andere activiteit voor een deel verstoord. Lang na het verval van huis hadden, in de eerste eeuw van de jaartelling, latere bewoners van het terrein ter plaatse een gebouwtje neergezet met verdiepte vloer, een kuilhut. Deze mat ca. 4 bij 2,5 m en lag net over een deel van de wand van het ijzertijdhuis. De kuilvulling is met de zeer gewaardeerde hulp van mevrouw Coby Breimer uit Dalen grondig onderzocht en leverde een grote hoeveelheid aardewerkscherven op. Kuilhutten zijn bijgebouwtjes op boerenerven vanaf het begin van de jaartelling. Ze werden onder andere als weefhut gebruikt. Het bijbehorende hoofdgebouw is in Dalen (nog) niet teruggevonden. Het type is wel bekend uit Noordbarge. Het hoofdgebouw kan in Dalen heel goed gelegen zijn aan de overkant van de weg die nu nog de zuidelijke begrenzing van het uitbreidingsplan vormt. Wie weet wordt het in de toekomst gevonden.

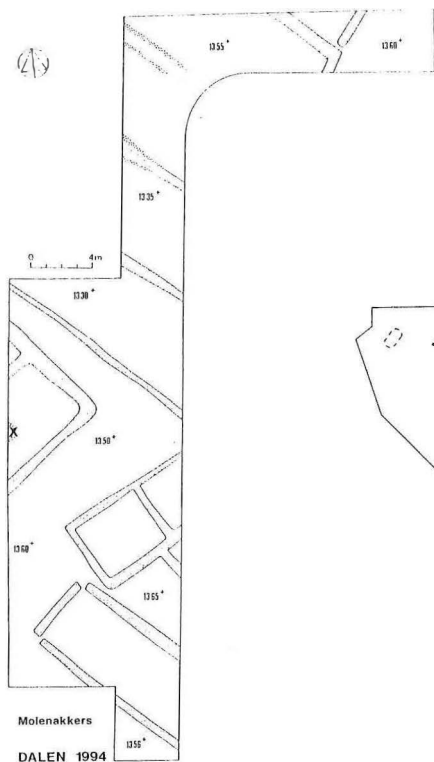

Fig. 2. Dalen, Molenakkers. Plattegrond van het opgegraven deel van een ijzertijdgrafveldje (* = crematie); schaal 1:500 (tek. J.H. Zwier)

Fig. 3. Raalte De Zegge. Plattegrond van een compleet opgegraven ijzertijdgrafveld (zwarte stippen en sterren geven de crematies aan); schaal 1:1000. Bron: Verlinde, 1994.

De voor- en vroeghistorische bewoning in Dalen

Het archeologisch onderzoek op het Daler grondgebied is pas laat goed op gang gekomen. In vele Drentse gemeenten hebben al vanaf de jaren twintig opgravingen plaats gehad - decennialang onder leiding van Van Giffen - maar in Dalen is pas eind jaren zeventig de zaak gaan lopen. De 'achterstand' is echter de laatste jaren verrassend snel ingehaald. De opgravingen die in Dalen zijn gedaan bestrijken nu een periode van ongeveer 3500 jaar, vanaf de oudste boerenkultuur in Drenthe (die van de hunebedbouwers) tot in de vroege middeleeuwen. De oudste overblijfselen bevonden zich op het Huidbergsveld (Kooi et al., 1989; Kooi, 1991). Veel kwam ver-

der te voorschijn op terreinen waarop de afgelopen jaren de uitbreiding van Dalen plaatsvond en zal vinden: de Thij-akkers (Harrema, 1987), de Westakkers (Kooi, 1994) en nu de Molenakkers.

Het controleren van deze uitbreidingen is vooral effectief in het stadium van het uitgraven van de wegcunetten. Met lokale geïnteresseerden als tipgevers (en opgravingshulp!) en een welwillend gemeentebestuur kan dan veel informatie worden verzameld in betrekkelijk weinig tijd en tegen geringe kosten. Het onderzoek zal daarbij noodzakelijkerwijs meestal vrij klein van omvang zijn maar het heeft, indien intensief bedreven, één voordeel: het zal ons een beter inzicht geven in de bewoning van de verschillende dorpsgebieden in de breedte.

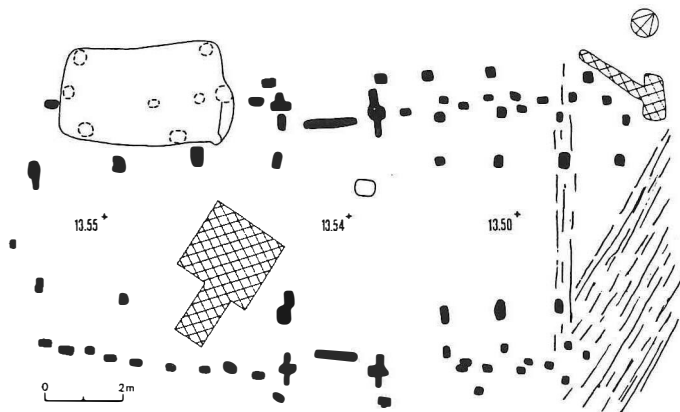

Fig. 4. Dalen, Molenakkers. Plattegrond van het ijzertijdhuis en de hutkom; schaal 1:200 (tek. J.H. Zwier).

Summary

In 1994 the continuing house-building in the village of Dalen (province of Drenthe, the Netherlands) reached another of the village's former open fields (essen), the Molenakkers. During a small-scale rescue excavation, part of a cemetery with cremation burials on plots surrounded by square and rectangular ditches, the plan of an Iron-Age farmhouse with dwelling and byre sections and a sunken hut from the 1st century AD could be recorded.

Noot

1. Bij de verkenning en opgraving waren vanwege de vakgroep betrokken K. Klaassens, A. Ufkes, J.H. Zwier en de schrijver; tijdens de verkenning leverde ook de student A. ter Wal zijn gewaardeerde medewerking. Bij beide gelegenheden waren de plaatselijke contactpersonen C. Breimer-Loopstra en J. Boesjes ons behulpzaam. De heer F.F. Sinnema, hoofd Gemeentewerken van Dalen, zorgde als gemeentelijk aanspreekpunt voor een voorbeeldige behartiging van de archeologische belangen.

Literatuur

Harsema, O.H., 1987. Change and continuity in rural settlement in Drenthe from the Neolithic onwards: a reconsideration of traditional and current opinions. *Palaeohistoria* 29, pp. 103-118.

- Kooi, P.B., 1991. Een nederzetting uit de midden-bronstijd op het Huidbergsveld bij Dalen. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 108, pp. 109-117.
- Kooi, P.B., 1994. Een opgraving op de Westakkers te Dalen. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 111, pp. 131-146.
- Kooi, P.B., G. Delger & K. Klaassens, 1989. Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.). *Paleo-aktueel* 1, pp. 40-44.
- Verlinde, A.D., 1994. Raalte De Zegge. *Jaarverslag ROB 1993*, pp. 61-63.
- Zeist, W. van & R.M. Palfenier-Vegter, 1994. Zaden en vruchten uit prehistorisch en vroeg-historisch Dalen: een archeobotanisch onderzoek. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 111, pp. 146-160.